

به نام خداوند جان و خرد

کزین برتر اندیشه برنگذرد

دانشگاه خوارزمی تهران

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

گروه علوم اجتماعی

پایان نامه برای دریافت درجی کارشناسی ارشد رشته پژوهش علوم اجتماعی

موضوع؛

«تفسیر اجتماعی - فرهنگی زیارت امام زاده های شهر تهران»

استاد راهنما؛

دکتر علیرضا قبادی

استاد مشاور؛

دکتر شهلا باقری

پژوهشگر؛

کمال سعیدی

تابستان ۱۳۹۲

می‌خواستمت پیشکش لایق خدمت جان نیک حقیرست ندانم چه فرستم

چه سازم پیشکش جز جان ندارم ز تو جان دارم و پنهان ندارم

ما پیشکش تو جان فرستیم و در دست دهن جهان فرستیم

پیشکش به ؛

، مادرم ،

، پدرم ،

« که ناتوان شدم، تا ما به توانایی برسیم »

برادران و

خواهرانم .

پاسکزاری ؛

در انجام این پژوهش کسان بسیاری نقش داشتند، که بی یاری آن‌ها این مسیر پیموده نمی‌شد.
مارکوس اورلیوس می‌گوید «قدر ناشناسی و ناساسی، حین بی‌دینی است».

بنابراین بر خود لازم می‌دانم،

از همه‌ی کسانی که من را در انجام این پژوهش یاری رساندند، پاسکالزاری نمایم، پس؛

از آقای دکتر قادی که بی‌یاری ایشان این پروژه به انجام نمی‌رسید، پاسکالزاریم.

از خانم دکتر باقری که مشوره‌ی من را در این پروژه پذیرفتند، پاسکالزاریم.

هم‌چنین بیش‌ترین پاس‌ها را به پیشکش می‌کنم به خانواده‌ام که، همه‌کوزه من را پشتیبان بوده‌اند.

پرستش و تقدس از زمان‌های دور تاکنون در بین اقوام و گروه‌های مختلف وجود داشته و جای‌گاه ویژه‌ای بین ادیان گوناگون داراست. یکی از نمونه‌های کنش دینی که در کیش‌ها و مذاهب گوناگون جهان درباره‌ی آن سفارش بسیار شده، زیارت است. زیارت در ایجاد تمرکز و چشم‌انداز اجتماعی - فرهنگی بهره و سهم به‌سزایی دارد. زیارت، امروزه به سبب ویژگی‌های ساختاری و کارکردی که دارد، دامنه‌ی گسترده‌ای از کنش‌های بسیاری از کنش‌گران را زیر پوشش خود قرار داده است. بنابراین در این پژوهش برآنیم به تفسیر اجتماعی-فرهنگی زیارت در امام‌زاده‌های شهر تهران بپردازیم. داده‌های مورد نیاز با مشاهده، مصاحبه و گفت‌وگو و بررسی اسناد و مدارک از امام‌زاده‌های شاه‌عبدالعظیم و ابولحسن در شهرری، امام‌زاده یحیی و ولی در جنوب و امام‌زاده صالح در شمال تهران با ملاحظه‌ی بزرگی و کوچکی، پراکندگی، شهرت و مقبولیت این امام‌زاده‌ها برای بررسی به‌دست آمده‌اند. بر اساس یافته‌های این بررسی حرم، رواق، ایوان، گنبد، مناره، صحن، مراکز اجتماعی، فرهنگی، آموزشی و اقتصادی با مرکزیت حرم ساخت یک امام‌زاده را شکل می‌دهند. زیارت و امام‌زاده بر مبنای داده‌ها و یافته‌های این پژوهش کارکرد مذهبی و دینی، کارکرد تاریخی، کارکرد سیاسی، کارکرد هنری، کارکرد اقتصادی، کارکرد روانی، کارکرد آموزشی و اجتماعی و فرهنگی را انجام می‌دهند. معناهای نشانگان فرهنگی امام‌زاده‌ها، آداب و رسوم و انگیزه‌ی زائرین نیز در این پژوهش مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

کلیدواژه‌ها؛

زیارت، زیارت‌گاه، امام‌زاده، ساخت، کارکرد، فرهنگ، معنا، نماد، نشانه، تفسیر.

فهرست نوشتارها

صفحه	عنوان
۱	فصل اول ؛ کلیات
۲	۱ - ۱ مقدمه
۴	۲ - ۱ بیان مسئله‌ی پژوهش
۹	۳ - ۱ ضرورت و اهمیت پژوهش
۱۱	۴ - ۱ پرسش‌های پژوهش
۱۱	۵ - ۱ اهداف پژوهش
۱۲	فصل دوم ؛ ادبیات و پیشینه‌ی پژوهش
۱۳	۱ - ۲ پیشینه‌ی پژوهش
۱۳	الف) پژوهش‌های خارجی انجام گرفته در این حوزه.....
۱۵	ب) پژوهش‌های داخلی انجام گرفته در این حوزه
۲۹	۲ - ۲ جمع‌بندی پیشینه‌ی پژوهش‌های انجام شده.....
۳۰	۳ - ۲ نظریه‌های مرتبط با موضوع
۳۰	۲ - ۳ - ۱) انسان‌شناسی دینی ، نمادین و تفسیری

- ۳۴ لوسین لوی برول (۲ - ۳ - ۲)
- ۳۵ امیل دورکیم (۳ - ۳ - ۲)
- ۳۹ موریس لینهارت (۴ - ۳ - ۲)
- ۴۰ مارسل گریول (۵ - ۳ - ۲)
- ۴۲ دیوید اشنایدر (۶ - ۳ - ۲)
- ۴۳ مری داگلاس (۷ - ۳ - ۲)
- ۴۵ ویکتور ترنر (۸ - ۳ - ۲)
- ۴۸ کلیفورد گیرتس (۹ - ۳ - ۲)
- ۵۴ چهارچوب نظری پژوهش ۴ - ۲

۶۲ فصل سوم؛ روش و ابزارهای جمع‌آوری داده‌ها

- ۶۳ ۱ - ۳ تعریف مفاهیم
- ۶۴ زیارت (۱ - ۱ - ۳)
- ۶۶ فرهنگ (۲ - ۱ - ۳)
- ۷۰ نشانه، نماد و معنا (۳ - ۱ - ۳)
- ۷۸ امامزاده (۴ - ۱ - ۳)
- ۷۹ روش و ابزار جمع‌آوری داده‌ها ۲ - ۳
- ۸۱ مشاهده‌ی مشارکتی (۱ - ۲ - ۳)

۸۴ مصاحبه (۲- ۲- ۳)
۸۶ روش اسنادی (۳- ۲- ۳)
۸۷ شیوهی بررسی پژوهش حاضر (۳- ۳)
۸۸ جامعه و نمونه‌های انتخابی (۴- ۳)
۸۹ فصل چهارم ؛ یافته‌های پژوهش
۹۰ مقدمه فصل چهارم (۱- ۴)
۹۲ گزارش‌های امام‌زاده‌های مورد بررسی (۲- ۴)
۹۲ گزارش حرم شاه عبدالعظیم (۱- ۲- ۴)
۱۰۶ امام‌زاده ابولحسن شهر ری (۲- ۲- ۴)
۱۰۹ امام‌زاده یحیی (۳- ۲- ۴)
۱۱۸ امام‌زاده ولی (۴- ۲- ۴)
۱۲۱ امام‌زاده صالح (۵- ۲- ۴)
۱۲۶ ساختار اجتماعی - فرهنگی امام‌زاده‌ها (۳- ۴)
۱۳۱ اهداف و انگیزه‌ی زائرین از زیارت (۴- ۴)
۱۳۴ آداب و رسوم زیارت (۴- ۴)

۱۳۸ کارکردهای امامزاده‌ها و زیارت	۴ - ۵
۱۳۸ کارکرد مذهبی و دینی	۴ - ۵ - ۱
۱۴۱ کارکرد تاریخی	۴ - ۵ - ۲
۱۴۳ کارکرد سیاسی	۴ - ۵ - ۳
۱۵۰ کارکرد هنری	۴ - ۵ - ۴
۱۵۲ کارکرد اقتصادی	۴ - ۵ - ۵
۱۵۳ کارکرد روانی	۴ - ۵ - ۶
۱۵۶ کارکرد اجتماعی ، آموزشی و فرهنگی	۴ - ۵ - ۷
۱۵۹ نتیجه‌گیری از کارکردهای امامزاده‌ها و زیارت	۴ - ۵ - ۸
۱۶۱ فصل پنجم ؛ نتیجه‌گیری ، محدودیت‌ها و منابع	
۱۶۲ بحث و نتیجه‌گیری کلی	۵ - ۱
۱۷۰ مسائل ، محدودیت‌ها و پیشنهادهای پژوهشی	۵ - ۲
۱۷۱ منابع	

فهرست تصاویر (نگاره‌ها)

- ۹۴ تصویر (۴ - ۱) بازار قدیم و درب ورودی به حرم شاه عبدالعظیم
- ۹۵ تصویر (۴ - ۲) درویش حجاری شده بر درب ورودی حرم شاه عبدالعظیم
- تصویر (۴ - ۳) تصاویر دست کشیدن و بوسه زدن زائرین بر درب ورودی حرم
شاه عبدالعظیم.....
- ۹۶
- تصویر (۴ - ۴) درب دو لنگه‌ی چوبی با تزیینات آهن کوبی دوره‌ی سلجوقی
(موزه‌ی حرم شاه عبدالعظیم)
- ۹۸
- تصویر (۴ - ۵) تصویر ناصرالدین شاه روی یک قطعه کاشی (موزه‌ی حرم
شاه عبدالعظیم)
- ۹۹
- تصویر (۴ - ۶) خمره‌ی سفالی ، دوره‌ی ساسانی ویژه‌ی نگهداری غلات
(موزه‌ی حرم شاه عبدالعظیم)
- ۹۹
- تصویر (۴ - ۷) بخشی از اسکناس‌های منتشره توسط بانک ملی ایران
سال‌های ۱۳۰۰ تا ۱۳۵۷ هجری شمسی.....
- ۱۰۰
- تصویر (۴ - ۸) قفل فولادی با روکش نقره قرن چهاردهم (موزه‌ی حرم شاه
عبدالعظیم)
- ۱۰۰
- تصویر (۴ - ۹) آغاز سوره‌ی البقره ، مذهب و مرصع ، مترجم به شیوه‌ی
نستعلیق ، دوره‌ی قاجاریه
- ۱۰۰
- تصویر (۴ - ۱۰) تصاویری از آیین‌های داخلی حرم شاه عبدالعظیم
- ۱۰۴

- تصویر (۴ - ۱۱) نمایی از صحن حرم شاه عبدالعظیم ، گنبد و گل دسته‌ها... ۱۰۵
- تصویر (۴ - ۱۲) نمایی از امامزاده ابوالحسن..... ۱۰۶
- تصویر (۴ - ۱۳) شکاف ایجاد شده در بنای حرم امامزاده ابولحسن..... ۱۰۷
- تصویر (۴ - ۱۴) صحن و حرم امامزاده ابولحسن..... ۱۰۸
- تصویر (۴ - ۱۵) نمایی از امامزاده یحیی..... ۱۰۹
- تصویر (۴ - ۱۶) نمایی از قدیمی‌ترین درخت چنار در امامزاده یحیی..... ۱۱۰
- تصویر (۴ - ۱۷) دخیل بستن زایرین به درخت چنار امامزاده..... ۱۱۰
- تصویر (۴ - ۱۸) مسجد امامزاده یحیی..... ۱۱۲
- تصویر (۴ - ۱۹) نمایی از خانه‌ی کاظمی..... ۱۱۳
- تصویر (۴ - ۲۰) نمایی از رخت‌شوی خانه‌ی کاظمی..... ۱۱۳
- تصویر (۴ - ۲۱) تصویری از درشکه و واگن اسبی دوره‌ی پهلوی..... ۱۱۴
- تصویر (۴ - ۲۲) نمایی از مسجد و مدرسه‌ی معمارباشی..... ۱۱۴
- تصویر (۴ - ۲۳) نمایی از حمام نواب..... ۱۱۵
- تصویر (۴ - ۲۴) نمایی از خانه‌ی فرهنگ امامزاده یحیی..... ۱۱۶
- تصویر (۴ - ۲۵) نمایی از بازار کفاش‌ها..... ۱۱۸
- تصویر (۴ - ۲۶) نمایی از امامزاده ولی..... ۱۲۰
- تصویر (۴ - ۲۷) نمایی از امامزاده صالح..... ۱۲۱
- تصویر (۴ - ۲۸) نمایی از تکیه‌ی بزرگ تجریش..... ۱۲۱

تصویر (۴ - ۲۹) نمایی از درخت چناری که در مسجد همت واقع شده است.. ۱۲۳

تصویر (۴ - ۳۰) تصاویری از احترام گذاشتن و سلام دادن زائرین در ورودی

به امامزاده..... ۱۵۴

فهرست شکل‌ها

شکل (۴ - ۱) ساخت اجتماعی فرهنگی امامزاده‌ها..... ۱۲۹

فصل اول؛ کلیات

۱- مقدمه

۲- بیان مسئله می پژوهش

۳- ضرورت و اهمیت مسئله می پژوهش

۴- پرسش های پژوهش

۵- اهداف پژوهش

۱ - ۱ مقدمه :

یکی از نمونه های کنش دینی که در کیش ها و مذاهب گوناگون جهان دربارهی آن سفارش بسیار شده ، زیارت هست . در همین راستا همه ساله گروه های بسیاری از کنشگران دین مدار در سراسر جهان به سوی اماکن سپنت ، مقدس و مذهبی شتافته و آداب و مناسک زیارت را به جای می آورند . که از جمله ی این اماکن می توان به خانه ی خدا در مکه - عربستان ، معبد سن سوجی در ژاپن ، کلیسای باسیلیکا در رم - ایتالیا ، اماکن مقدس و مسیره های زیارتی در رشته کوه های « کی » - ژاپن ، پایگاه زیارتی ساباریمالا در استان کرالا - هند ، کلیسا و زیارتگاه پادری پیو در سن جیووانی روتوندو - ایتالیا ، کلیسای واقع در لورد - فرانسه ، مرقد امام رضا در مشهد - ایران ، کلیسای بزرگ نوتردام در پاریس - فرانسه ، کلیسای آپارسیدا در برزیل ، بیت المقدس در فلسطین ، کلیسای کلن - آلمان ، زیارتگاه پیر چکچک (چکچکو یا پیر سبز) در یزد و ... اشاره کرد .

پرستش و تقدس از زمان های دور تاکنون در بین اقوام و گروه های مختلف وجود داشته و جای گاه ویژه ای بین ادیان گوناگون داراست . دین اسلام نیز از این گستره بیرون نمی باشد و زیارت یکی از عناصر مهم این دین است و از جای گاه ویژه ای در این دین برخوردار است ، و سفارشات بسیاری در این مورد به پیروان این دین شده است ، و همه ساله شمار بسیار زیادی زائر برای زیارت به اماکن مقدس می روند . این مزارها و زیارت گاه ها با پذیرش این انبوه مردم ، تاثیرات بسیاری در زندگی این مردم چه به لحاظ دینی ، چه اجتماعی ، چه فرهنگی ، چه اقتصادی و ... به جای می نهند . هم چنین این مزارات و زیارت گاه ها بر روحیات کسانی که برای زیارت کردن به این اماکن می آیند ، نیز تاثیر می گذارند .

آغاز و ریشه ی پدیده ی زیارت را می توان در باورها و اعتقادات دینی پیدا کرد ، زیارت در ایجاد تمرکز و چشم انداز اجتماعی - فرهنگی بهره و سهم

به‌سزایی دارد. زیارت، امروزه به سبب ویژگی‌های ساختاری و کارکردی که دارد، دامنه‌ی گسترده‌ای از کنش‌های بسیاری از کنش‌گران را زیر پوشش خود قرار داده است.

زیارت‌گاه‌ها به عنوان یکی از عناصر اجتماعی - فرهنگی یک قوم یا ملت به شمار می‌روند که پیامدهای گوناگونی را برای آن جامعه دارند. هم‌چنین این اماکن جای‌گاه بروز رفتارهای فرهنگی ویژه‌ی به خود نیز هستند. از عناصر فرهنگی می‌توان به؛ « ۱) باورها، ۲) ارزش‌ها، ۳) هنجارها و اصول اخلاقی، ۴) نمادها، ۵) زبان و ۶) تکنولوژی » (عضدانلو، ۱۳۸۶ ؛ ۴۴۸) اشاره کرد. پس فرهنگ دربرگیرنده‌ی همه‌ی پدیده‌های اجتماعی، اقتصادی، مذهبی یا دینی، تاریخی، سیاسی و ... است و از آن‌جا که زیارت‌گاه‌ها در پیوند محکم با فرهنگ هر قوم و ملت هستند، بنابراین می‌توان زیارت‌گاه‌ها و به تبع زیارت را نیز دارای همه‌ی این موارد و پدیده‌ها دانست و مورد بررسی قرار داد.

به لحاظ موقعیت فرهنگی_مذهبی، تنوع مراکز، آثار و ابنیه‌ی تاریخی و عبادت‌گاه‌های ادیان مختلف موجود در مناطق مختلف، کشور ایران در میان سایر کشورها خاص و موقعیت ایران از لحاظ گردشگری دینی و مذهبی در تمام دنیا کم‌نظیر است.

شهر تهران به عنوان بخشی کوچک از پیکره‌ی فرهنگی گسترده‌ی سرزمین ایران با داشتن زیارت‌گاه‌های زیادی، پذیرای زائران و بازدیدکنندگان بسیاری از دور و نزدیک می‌باشد، که تحت تأثیر عوامل اجتماعی_ فرهنگی این شهر قرار می‌گیرند. در همین راستا شناخت موقعیت این شهر از این جهت حائز اهمیت زیادی است.

۱-۲ بیان مسئله‌ی پژوهش :

این جملات را بارها شنیده‌ایم ؛ « بسیار سفر باید تا پخته شود خامی » یا « دنیا دیدنی به از دنیا خوردنی » یا تاکیدی که در قرآن بر سفر و سیاحت شده است^۱ تا جایی که در سوره‌ی توبه وقتی صفات مؤمنان بیان می‌شود ، چهارمین صفت مؤمنان را « سائحون » می‌داند . « سائح » به معنای سیاحت کننده و جهانگرد (فرهنگ فارسی به فارسی پیام ، ۱۳۷۸ ؛ ۲۶۹) ، « سیاح » به معنای بسیار سیاحت کننده و جهان‌گرد (همان ، ۲۹۰) و « سیاحت » به معنای گردش کردن در جاهای مختلف و جهان‌گردی (همان) می‌باشد . هم چنین سفارش‌هایی که از بزرگان دین ، دانش و معرفت در این مورد شده است ، یا تعدد سفرنامه‌هایی که از گذشتگان برای ما مانده است^۲ همگی نشان‌گر اهمیت و قدر سیر و گردش در روی زمین و مشاهده و شناخت جوامع بشری و آشنایی با عادات و رسوم و دانش‌های اقوام دیگر است ، که برانگیزنده‌ی فکر و اندیشه در انسان است .

سفر ، مسافرت ، گشت ، گردش‌گری ، سیاحت یا هر کدام از جلوه‌های آن که برای بیان مفهوم جابه‌جایی انسان به کار برود ، با مقاصد گوناگونی انجام می‌شود و برای همین سبب در مطالعات مربوط به این حوزه ، از انواع گردش‌گری صحبت به میان می‌آید .

۱ آیه‌ی ۲۰ سوره‌ی عنکبوت ؛ ای پیامبر ، بگو : در زمین سیر کنید و بنگرید که چگونه خداوند آفرینش آدمیان را آغاز کرد .

۲ در بین ایرانی‌ها سفرنامه ناصر خسرو ، سیاحت‌نامه‌ی ابراهیم‌بیگ ، سفرنامه‌ی برادران امیدوار ، سفرنامه عبداللطیف موسوی شوشتری ، سفرنامه حاجی سیاح محلاتی ، سفرنامه حاج ایاز خان قشقایی ، سفرنامه محمدعلی معین‌السلطنه ، سفرنامه خوزستان رضا پهلوی ، سفرنامه علی‌خان امین‌الدوله ، سفرنامه میرزا صالح شیرازی ، جلال آل احمد و ... را می‌توان برشمرد . در بین غیرایرانی‌ها هم می‌توان از سفرنامه‌های کسانی چون مارکوپولو ، سفرنامه پیتر دلاواله ، سفرنامه ژان باتیست تاورنیه ، سفرنامه ماژلان ، سفرنامه ژان دیولافوا ، سفرنامه ابن بطوطه ، سفرنامه ابن فضلان ، سفرنامه ژان شاردن ، سفرنامه کاتف ، سفرنامه آمبروسیو کنتارینی ، سفرنامه جوزفا باربارو ، سفرنامه کاترینو زنو ، سفرنامه جووان ماربا آنجلولو ، سفرنامه استودارت ، سفرنامه یان اسمیت ، سفرنامه تاورنیه ، سفرنامه آدام اولتاریوس ، سفرنامه وینچنتو د آلساندری ، سفرنامه کروسینسکی ، سفرنامه سر هارفورد جونز ، سفرنامه سر جان ملکم ، سفرنامه ویلیام فرانکلین ، سفرنامه فرد ریچاردز ، سفرنامه کلاویخو ، سفرنامه کارری ، سفرنامه مازندران و استرآباد رابینو و ... نام برد .

گردش‌گری مذهبی یا گردش‌گری دینی یکی از رایج‌ترین انواع گردش‌گری^۱ در سراسر جهان به شمار می‌رود که سابقه‌ی آن به قرون و اعصار گذشته مرتبط می‌گردد و به‌طور کلی شامل سفرها و بازدیدهایی می‌شود که اصلی‌ترین هدف از آن‌ها تجربه‌ی مذهبی است. جاذبه‌های مذهبی، زیارت‌گاه‌ها، مشاهد و اماکن مقدس از قبیل مساجد، امام‌زاده‌ها و بقعه‌ها، آرامگاه‌ها و قبور، تکیه‌ها و حسینیه‌های قدیمی، آتش‌کده‌ها و آتش‌گاه‌ها، صومعه‌ها و خانقاه‌ها هر ساله تعداد زیادی از گردش‌گران یا زائرین را به سوی خود جذب می‌کنند.

بنابر موارد مطرح شده گردش‌گری مذهبی یکی از انواع بسیار مهم گردش‌گری به شمار می‌رود که سهم قابل توجهی از فعالیت‌های جهانگردی و گردش‌گری را به خود اختصاص داده است. زیارت نیز بخش مهمی از فعالیت‌های مربوط به گردشگری مذهبی را در بر می‌گیرد، به‌گونه‌ای که گردشگری مذهبی یا زیارتی در جهان از مهمترین انگیزه‌های گردش‌گران به شمار می‌رود.

بُعد عینی زیارت به عنوان واقعیتی دینی دارای دو وجه نهادی و توجیهی است. نهادمندی زیارت حاصل انجام مکرر عمل زیارت در چارچوب آداب و احکام شرعی زیارت است و در فرآیندی تاریخی شکل می‌گیرد. نظام نمادی و توجیهی زیارت عمدتاً شامل مجموعه‌ی احادیث و روایاتی است که در فضیلت و ثواب زیارت نقل شده و از طریق فرآیندهای پرورش و یادگیری اجتماعی زیارت را توجیه‌پذیر می‌کند (یوسفی، اورعی، کهنسال و مکرزی‌زاده؛ ۱۳۹۱). پس چنان‌چه گفته شد زیارت به عنوان یک کنش دینی، اگرچه ارزشمندی و بُعد توجیهی خود را از تأکیدی که در متون مقدس بر آن رفته است اخذ می‌کند، اما روشن و آشکار است که تبدیل این امر به یک ارزش اجتماعی در فرآیند اجتماعی‌شدن و جامعه‌پذیری و به واسطه‌ی نهادهای اجتماعی و فرهنگی صورت می‌گیرد.

به عقیده‌ی رابرتسون مناسک بر باورداشته‌ها تقدم دارند، زیرا باورداشته‌ها چیزی جز دلیل‌تراشی‌های این عمل‌کرده‌ها نیستند و این

۱ از انواع دیگر گردشگری می‌توان به گردشگری فرهنگی، هنری، تاریخی، تفریحی، دریایی، طبیعت‌گردی، تجاری و بازرگانی، شهری، روستایی، قومی و عشایری، ورزشی، ماجراجویانه، جنسی، سلامت، مجازی، آموزشی، علمی و گردهمایی، کاری و ... اشاره کرد.

مناسک سرشستی جمعی و اجتماعی دارند. تحت تأثیر رابرتسون دورکیم معتقد است دین « نظام یکپارچه‌ای از باورداشته‌ها و عمل‌کردهای مرتبط با چیزهای مقدس است. این باورداشته‌ها و عمل‌کردها، همه‌ی کسانی که به آن‌ها عمل می‌کنند را در یک اجتماع اخلاقی واحد همبسته می‌کنند » (همیلتون، ۱۳۹۰؛ ۲۹). به عقیده‌ی دورکیم همه‌ی مذاهب در باورهای مشترک پیروان خود و مناسکی که این رهروان انجام می‌دهند، مشترک و مشابه هستند. نگرش دورکیم به مذهب رویکردی کارکردی است و مناسک دینی را باز نمود تقویت همبستگی اجتماعی می‌دانست و آنچه که در تبیین کارکردی دورکیم از دین اهمیت دارد کارکردهای اجتماعی مناسک دینی است، که عبارتند از کارکرد انضباط‌بخشی، انسجام‌بخشی، حیات‌بخشی و خوشبختی‌بخشی. آیین‌ها، مراسم و مناسک مذهبی از طریق تحمیل انضباط و قدری خویش‌تن‌داری انسان‌ها را برای زندگی اجتماعی آماده می‌کنند. تشریفات مذهبی مردم را گرد هم می‌آورد و پیوندهای مشترک‌شان را تقویت می‌کنند که این امر منجر به تحکیم همبستگی اجتماعی می‌شود. اجرای مراسم مذهبی ارزش‌های پایدار جامعه را به نسل‌های آینده انتقال می‌دهد، میراث اجتماعی گروه را ابقا و احیا و با احساس ناکامی و فقدان ایمان در آن‌ها مقابله می‌کند. زیارت به عنوان یکی از مهم‌ترین مراسم و مناسک دینی موجب تحریک احساسات عاطفی، انسانی، تقویت نگرش‌های اعتقادی، انسجام و وحدت دینی می‌شود، و ابزاری برای بیان احساسات فردی و گروهی است. این پدیده به عنوان یک فعالیت مشترک در میان گروه‌های مذهبی از اهمیت بسیار بالایی برخوردار است. بر این اساس در این پژوهش به نقش و کارکرد زیارت و کنش زیارتی در تقویت و یا کاهش عمل‌کردهای از دین پرداخته و هم‌چنین تأثیر کنش زیارتی بر کسانی که به این کنش دست می‌زنند، نیز مورد بررسی و مطالعه قرار می‌گیرد، به عبارت دیگر نقش و تأثیر زیارت بر زائران نیز مورد بررسی و مطالعه قرار می‌گیرد.

زیارت در بُعد اجتماعی در یک جامعه‌ی انسانی هم به صورت فردی و هم به صورت جمعی نقشی ارتباطی را ایفا می‌کند. به عبارت دیگر زیارت باعث برقراری ارتباط جمعی میان اعضای یک جامعه، در یک مکان مقدس می‌گردد. و به واسطه‌ی همین نقش پل ارتباطی بودن، به رفتار اجتماعی و دینی معنا و مفهوم می‌دهد. در واقع زیارت در این مفهوم مقوله‌ای

کارکردی است که پیامد مطلوب، مناسب و سودمندی برای افراد جامعه و تقویت دین دارد. در واقع زیارت ابزاری برای بیان احساسات فردی و گروهی جامعه می‌باشد.

منظور از ساخت اجتماعی الگوهای نسبتاً پایدار رفتار اجتماعی است که در یک جریان کنش و کنش‌متقابل میان دو یا تعداد بیشتری از افراد شکل می‌گیرد. در این پژوهش منظور مطالعه و بررسی الگوهای رفتاری کسانی است که به عنوان زائر برای زیارت کردن حول محور مرکزی یک امامزاده دست به کنش می‌زنند.

« فرهنگ میراثی اجتماعی است که افراد از گروه خود دریافت می‌کنند، راهی برای اندیشیدن، احساس کردن، و رفتار نمودن است. به عبارت دیگر فرهنگ مجموعه‌ای است از ویژگی‌های رفتاری و عقیدتی اکتسابی اعضای یک جامعه‌ی خاص که از نسلی به نسل دیگر انتقال می‌یابد » (ریویر، ۱۳۸۵؛ ۲۴۷). زیارت به عنوان یک میراث دینی و اجتماعی در یک جامعه وجود دارد؛ که نسل به نسل انتقال یافته و سینه به سینه برای حفظ شدن و آرج گذاری آن اشاعه یافته است. در واقع زیارت یک الگوی رفتار دینی است؛ که در هر فرهنگی با توجه به ساختار آن به صورت‌های متنوع یافت می‌شود. زیارت به عنوان یک کالای فرهنگ معنوی در هر جامعه‌ای با توجه به ساختار دینی آن جامعه تولید می‌شود؛ و به صورت هنجار خاص از طرف افراد آن جامعه در ساختار فرهنگی پیروی می‌گردد. خواندن زیارت‌نامه و انجام دادن اعمال زیارتی، شیوه‌ای از فرهنگ دینی و تقویت دین باوری در جامعه است. از بعد دیگر، زیارت در هر فرهنگی پدیده‌ای نسبی است؛ یعنی در هر فرهنگی با توجه به ساختار آن، زیارت و مناسک زیارتی معنا، مفهوم و اشکال خاصی دارد که با سایر ساختارهای فرهنگ زیارتی متفاوت است. چنانچه پیشتر نیز اشاره کرده‌ایم زیارت یک عنصر فرهنگ دینی است که صورت عام دارد؛ و در تمام ادیان الهی مشاهده می‌گردد. در ادیان دیگر زیارت از مناسک و آداب و رسوم خاصی برخوردار است، با توجه به ساختار دینی هر فرهنگی آداب و رسوم و مناسک زیارتی شکل و اعمال ویژه‌ای به همراه دارد. هم‌چنین زیارت از بعد دیگر نیز دارای خصوصیات فرهنگی خاص است، یعنی این که هر فرهنگی با توجه به هویت دینی خود مناسک و آداب زیارتی خاصی دارد، که جزء نشانه‌های فرهنگ دینی آن جامعه تلقی می‌شود. در واقع زیارت و مناسک

زیارتی که در هر جامعه ای وجود دارد ، دارای یک سری از نشانه‌های کاربردی است ؛ که فرهنگ زیارتی آن قومیت را از سایر اقوام و جوامع متمایز می کند .

به همین سبب در این پژوهش برآنیم به منظور شناخت اجتماعی _ فرهنگی ساخت ، کارکرد و آداب و رسوم زیارتی به عنوان یک کنش دینی _ مذهبی ، که نقش بسیار اساسی در برنامه‌ریزی‌های اجتماعی و فرهنگی ایفا می‌کند ، به تفسیر اجتماعی _ فرهنگی زیارت در شهر تهران در قالب پرسش اصلی « وضعیت اجتماعی _ فرهنگی زیارت در زیارت‌گاه‌های شهر تهران چیست ؟ » بپردازیم ، هم‌چنین به دلیل ابعاد ساختاری ، کارکردی ، اجتماعی و فرهنگی پدیده‌ی زیارت در این پژوهش از رویکردی تفسیری برای تحلیل و تجزیه‌ی داده‌ها و یافته‌های پژوهش بهره خواهیم برد .